

Dubrovčanin Benedikt Kotruljević - Hrvatski i svjetski ekonomist XV. stoljeća. Zagreb: ur. **Vladimir Stipetić**, HAZU i Hrvatski računovođa, 1996., 383 str.

Potreba da se sustavno i obuhvatno prezentiraju dosad utvrđeni rezultati, i u svjetlu novih činjenica i spoznaja utvrdi uloga Benedikta Kotruljevića u povijesti ekonomske misli, potaknuli su Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti da sa strukovnom udrugom »Hrvatski računovođa«, a uz pomoć ostalih hrvatskih ekonomsko-financijskih udruga, organizira međunarodni znanstveni skup. Jedan od osnovnih motiva za održavanje tog skupa i tiskanje zbornika sažet je u općoj ocjeni da se djelu Dubrovčanina Benedikta Kotruljevića, i u svjetskim a i u hrvatskim razmjerima, pridaje znatno manje značenje nego što ono to u znanstvenom smislu, a nadalje kao neprocjenjiva baština, zaslužuje. Višestruka svrha znanstvenog skupa o životu i djelu Benedikta Kotruljevića odredila je interdisciplinarni karakter izlaganja dvadesetpetorice sudionika čiji su radovi u zborniku podijeljeni u četiri poglavlja.

Prvo poglavlje, *Benedikt Kotruljević - život i djelo*, obuhvaća radove u kojima se iznose nove činjenice o Kotruljeviću djelu, o njemu kao osobi, njegovu podrijetlu i recepciji njegova djela u Hrvata.

Žarko Muljačić, »U potrazi za izvornim Kotruljevićem.« (3-17).

Kao prvi prevoditelj Kotruljevićeva djela *O trgovini i o savršenom trgovcu*, Muljačić je iznio podatke o dosad najstarijem poznatom prijepisu te rasprave, koji se nalazi na Malti (tzv. malteškom rukopisu) i koji nosi izvorni naslov *Il libro del' arte di mercatura*. Taj rukopis iz 1475. zapravo je napuljske provenijencije, a potpisao ga je Marino de Raphaeli de Ragusa. Do tog je zaključka Muljačić došao svestranom lingvističkom analizom rukopisa, a pomogli su mu i rezultati do kojih je došao Tiziano Zanato usporedbom različitih varijanti prijepisa.

Darko Novaković, »Novopronađeni rukopis Benedikta Kotruljevića.« (19-32).

Novaković izvještava o Kotruljevićevom novopronađenom i nedovršenom rukopisnom djelu *De nauigatione*, nastalom 1464. Taj je rukopis prodan davne 1914. na dražbi u napuljskoj knjižari Lubrano, poslije čega mu se izgubio trag. Pomno proučavajući bibliografske priručnike, Novaković je otkrio da se djelo nalazi u Knjižnici rijetkih knjiga i rukopisa Sveučilišta Yale u SAD. Poslije iščitavanja i analize dobivenog mikrofilma nedvojbeno je utvrdio autentično Kotruljevićevo autorstvo o čijem sadržaju i strukturi piše u ovom članku.

Nenad Vekarić, »Dubrovački rod Kotrulj.« (33-52).

Na temelju arhivskih vrela Vekarić je dosad najopsežnije prikazao genealogiju ovog dubrovačkog roda kotorskog podrijetla. U tom je sklopu detaljno izložio rodoslov Benediktovih predaka i rodnika. Raščlambom svih latinskih, talijanskih i hrvatskih inačica ovoga prezimena, koje se navode u izvorima, odlučio se za oblik Kotrulj kao najautentičniji.

Viktor Franc, »Povijest izdavanja djela Dubrovčanina Benedikta Kotruljevića u Hrvata.« (53-69).

Iako se o Kotruljeviću i njegovom djelu kod Hrvata pisalo u rasponu od 16. do 19. stoljeća (Gučetić, Crijević, Đorđić, Appendini), dosad je izdano samo njegovo djelo *O trgovini i savršenom trgovcu* i to u obliku: pretiska originala iz 1975., prijevoda i obrade (Rikard Radičević i Žarko Muljačić) iz 1985. (iako je dovršen već 1957.) i pretiska originala i prijevoda iz 1989. Franc iznosi sve važne podatke vezane za priređivanja i tiskanje ovih izdanja. Potom autor niže podatke o Kotruljeviću u hrvatskim monografijama, enciklopedijskim izdanjima i udžbenicima ekonomije te ističe potrebu jedne sveobuhvatne hrvatske studije o Kotruljeviću.

Karmen Milačić, »Benedikt Kotruljević: O urednom vođenju poslovnih knjiga u trgovini, knjiga I., poglavlje XIII.« (71-81).

Uz potrebne napomene i bilješke autorica donosi originalni tekst i svoj prijevod XIII. poglavlja novopronađenog najstarijeg rukopisa Kotruljevićevog traktata o trgovini.

Drugo poglavlje, *Dubrovnik u prvoj polovici XV. stoljeća i mediteranska trgovina*, donosi uglavnom radove o širem povijesnom kontekstu Kotruljevićeva vremena s posebnim osvrtom na tadašnju trgovačku djelatnost.

Miroslav Kurelac, »Povijest Dubrovnika u doba Kotruljevića.« (85-96).

Iznosi sažeti prikaz političkih, društvenih i gospodarskih prilika u Dubrovniku za Kotruljevićeva života.

Ivo Perišin, »Zanemarene pouke B. Kotruljevića o ishodištima financijskog tržišta.« (97-110).

U okviru petnaestostoljetnih spoznaja o novčarskom poslovanju, dugovima, mjenjačkom i širem financijskom poslovanju, Perišin ističe inovativnost Kotruljevićevih zamisli. One su za svoje vrijeme bile toliko revolucionarne da su mogle biti prihvaćane tek postupno, a neki su elementi njegove teorije zapravo anticipacija suvremenog novčarskog poslovanja.

Ivan Erceg, »O Benediktu Kotruljeviću u njegovu djelu u objavljenim izvorima i literaturi.« (111-122).

Autor analizira utjecaj koje je postiglo Kotruljevićevo djelo *Della mercatura et del mercante perfetto* nakon tiskanja prvog izdanja u Veneciji 1573. U znanstvenoj i stručnoj javnosti djelo je odmah doživjelo veliki uspjeh te je, uz Paciolijevu studiju o srodnoj temi, dugi niz godina bilo vodeći trgovačko-financijski

priručnik. Kotruljević je, ne samo zbog svoga podrijetla, izazvao interes i u hrvatskim krajevima pa su se njegovim djelom bavili pisci od Crijevića i Appendinija do novijih istraživača njegova života i djela: Truhelke, Radičevića, Muljačića i brojnih suvremenih povjesničara.

Zdenka Janeković, »Obitelj u Dubrovniku u kasnom srednjem vijeku i njezin odraz u djelu Benedikta Kotruljevića.« (123-134).

Uz obuhvatan prikaz obiteljskih odnosa i njihovih posebnosti u kasnosrednjovjekovnom Dubrovniku, u članku je valorizirana uloga obiteljske zajednice u kontekstu Kotruljevićeve ekonomske misli. Iako njegovi pogledi na obiteljski život u moralnom smislu odražavaju humanističke nazore, Kotruljevića je prvenstveno zanimala funkcija obitelji kao domaćinstva, dakle mjesto obitelji u gospodarskoj strukturi tadašnjeg društva, o čemu je dao niz zanimljivih zapažanja.

Ivan Lovrinović, »Financijsko tržište na Mediteranu u 15. stoljeću u djelu Benedikta Kotruljevića.« (135-144).

Prikazujući stanje trgovine i financija u središtima Mediterana tijekom 15. stoljeća, ističe se Kotruljevićeva teorijska misao na polju financija i analize tržišta. On je među prvima shvatio da rješavanje problema plaćanja i financiranja trgovine predstavlja ishodište svakoga napretka u trgovačkoj djelatnosti. U rješavanju toga problema ostavio nam je vjernu sliku geneze financijskog tržišta.

Mirjana Matijević Sokol i Petar Strčić, »Gospodarstvo u statutima na istočnoj obali Jadrana.« (145-159).

U članku je sustavno uspoređen odnos prema gospodarstvu i pojedinim njegovim granama (poljodjelstvu, maslinarstvu, ribarstvu, vinogradarstvu, obrtima, pomorstvu, trgovini, itd.) u statutima hrvatskih obalnih gradova, nastalim uglavnom tijekom XIV. st. Unatoč

pripadnosti različitim upravnim i državnim cjelinama, slična gospodarska i društvena (komunalna) struktura uvjetovala je i približno jednaka statutarna rješenja o gospodarskim pitanjima u splitskom, zadarskom, dubrovačkom, rapskom i drugim statutima.

Ljerka Schiffler, »Praktično-etička dimenzija "Savršena trgovca" B. Kotruljevića.«, (161-169).

Etički ideali humanizma uvelike su utjecali na Kotruljevićevo djelo. To se posebno očituje na planu shvaćanja poslovne etike koju je promicao Kotruljević. Uzdižući ne samo vrline trgovca već i dostojanstvo ljudskog znanja i mišljenja Kotruljeviću pripada istaknuto mjesto u okvirima hrvatske i svjetske humanističke misli.

Treće poglavlje, *Ekonomska i socijalna misao Benedikta Kotruljevića*, okupilo je radove o društveno gospodarskom aspektu Kotruljevićeve djela u užem smislu tj. o njegovoj ulozi u povijesti društvene i ekonomske teorije.

Zvonimir Baletić, »Benedikt Kotruljević - glasnik merkantilnog društva.«, (173-192).

Baletić je svoj interes usredotočio na elemente merkantilizma u Kotruljevićevu djelu povezujući ih s istodobnim početkom procesa raspada srednjovjekovne društvene i gospodarske strukture. Kotruljević se u tom pogledu može smatrati i začetnikom merkantilističke misli koja je prevladala u idućim stoljećima. Smatrajući da se praksa temelji na dobroj teoriji Kotruljević je znatno utjecao na mnoge kasnije teoretičare od J. Savaryja do R. Cantillona.

Hrvoje Šošić, »Benko Kotruljić u Panteonu svjetske gospodarske misli.« (193-209).

Izlažući i visoko vrednujući Kotruljevićev doprinos svjetskoj ekonomskoj misli Šošić je

naglasio da je *Dell'arte di mercatura* prvo teorijsko djelo o gospodarstvu. U njemu je Kotruljević oblikovao vlastitu teoriju poduzetničkoga umijeća, definirao trgovinu i poduzetnikov cilj, oblikovao vlastiti gospodarski sustav u skladu s kršćanskim načelima i prvi izložio dvostavno knjigovodstvo.

Vladimir Stipetić, »Doprinos B. Kotruljevića razvoju ekonomske znanosti.« (211-239).

Već teza o afirmaciji trgovačke djelatnosti, kao temelja za blagostanje države, izdvaja Benedikta Kotruljevića ispred svoga vremena. Kotruljevićeva načela po kojima se trgovina treba odvijati, kako etička tako i gospodarska još ga više ističu u povijesti ekonomske misli. Osim uviđanja nužnosti i teorijske razradbe dvostavnog knjigovodstva, kao osnovnog oruđa dobra trgovca, Kotruljević je u financijskom dijelu svoje teorije uspio pomiriti neumoljivu logiku trgovca i kanonsku doktrinu.

Ivo Vajić, »Poduzetništvo u djelu Benedikta Kotruljevića.« (241-251).

Kotruljeviću pripada istaknuto mjesto kao analitičaru poduzetništva jer je on u svome djelu iscrpno razradio društvenu ulogu poduzetništva znatno ranije od R. Cantillona i J.B. Saya koji slove kao začetnici teorije poduzetništva. Osim toga, kao mislilac koji je ponikao iz katoličkog vjersko-civilizacijskog kruga, Kotruljević opovrgava poznatu Weberovu tezu o korijenima poduzetništva u okrilju protestantske etike.

Fedor Rocco i Stjepan Bratko, »Kotruljevićeva teorija trženja - preteča suvremene marketinške koncepcije.« (253-262).

Autori izdvajaju Kotruljevićev teorijski pristup trženju, koji se u mnogim elementima može uspoređivati sa suvremenim marketinškim koncepcijama. Iako povijest marketinga, prema suvremenim autorima, započinje tek industrij-

skom revolucijom, u Kotruljevićevim se tržišnim tezama, u marketinškom pogledu, mogu uočiti brojne korelacije s današnjim fenomenom tržišta.

Nikola Knego, »Komanditno društvo, lokacija i rizik u djelu Benedikta Kotruljevića.« (263-274).

Iz višeslojne Kotruljevićeve gospodarske teorije Knego je izdvojio njegove postavke o komanditnom društvu i lokaciji trgovačkih poduzeća i povezo ih s tezama o rizicima u trgovini i pomorstvu zbog kojih se razvila i institucija osiguranja. Upute koje daje Kotruljević mogu se i u današnjim okvirima sažeti u izvornu "poslovnu politiku".

Četvrto poglavlje, *Dubrovčanin Benedikt Kotruljević prvi pisac teorije dvostavnog knjigovodstva u svijetu*, obuhvaća radove koji razmatraju razne aspekte finansijsko-računovodstvenog segmenta u Kotruljevićevu djelu, po čemu je ono do danas najpoznatije.

Mladen Habek, »Kritička analiza o vođenju poslovnih knjiga u rukopisima B. Kotruljevića.«, (277-289).

Analizirajući najpoznatije poglavlje Kotruljevićeve djela na temelju novopronađenog rukopisa, Habek je utvrdio stanovite različitosti i preinačenja u tiskanom izdanju u odnosu na detaljnije navode u starijem rukopisu. Stoga će biti potrebno novo kritičko izdanje Kotruljevićeve teksta kao i prevrednovanje ocjena o njegovu djelu.

Petar Proklin, »Proniknuća Carla Petera Kheila o Kotruljevićevu primatu u dvostavnom računovodstvu u ozračju novootkrivenih rukopisa«, (291-301).

Uz podatke o životu i djelu češkog ekonomista Carla Petera Kheila autor zaključuje da je upravo on, u svome djelu *Benedetto Cotrugli*

Raguseo (Wien, 1906.), prvi argumentirano pobio tezu da je Luca Pacioli pronalazač i prvi pisac o dvostavnom knjigovodstvu, dajući prednost Kotruljeviću.

Vinko Belak, »Kotruljevićeva utemeljenja pravila upisivanja na kontima dvostavnog knjigovodstva.« (303-323).

Na temelju Kotruljevićeve teksta o dvostavnom knjigovodstvu, Belak je rekonstruirao podsjetnik, dnevnik i glavnu knjigu "njegovog" trgovca. Rezultate tih pravila uspoređuje s današnjim poslovnim knjigama pri čemu se uočavaju sličnosti i razlike. Unatoč brojnim razlikama u odnosu na današnje knjigovodstvo, vidljiv je slijed razvitka knjigovodstvene teorije od Kotruljevića do danas.

Miroslav Buzandžić, »Utjecaj djela Benedikta Kotruljevića na suvremene računovodstvene postupke.« (325-342).

Autor iznosi niz primjera u kojima se očituje utjecaj Kotruljevićevih računovodstvenih pravila na današnje računovodstveno poslovanje. Ti su utjecaji aktualni u brojnim elementima poslovanja: u povezivanju funkcija upravljanja poslovima s korištenjem knjigovodstvenih podataka, u unošenju pravila u zatečeni nered, u instruktivnoj metodi dvostavnog knjigovodstva, u iskazu poslovnog uspjeha i završnog stanja.

Milan R. Juranović, »Računovodstvo od Benedikta Kotruljevića do danas.« (343-362).

U okviru sustavnog prikaza povijesti računovodstvene teorije i djela najznačajnijih autora iz te oblasti, Juranović je pokazao zbog čega je Kotruljević relativno slabo poznat u svijetu. Znanstvena literatura o računovodstvu od Kotruljevića do 1800. godine obuhvaća oko 165 važnijih djela, a njihovo vrednovanje dosad nije izvršeno na adekvatan način.

Stjepan Tadijančević, »Kotruljevićeva gledišta na poslovne knjige.« (363-374).

Osnovne postavke Kotruljevićevog dvostavnog knjigovodstva važne su i danas. Glavna knjiga, podsjetnik i dnevnik osnovne su trgovačke knjige. Njegova definicija glavne knjige ostala je jednako aktualna, njegov Abecedar svojevrsna je prethodnica današnjeg kontnog plana, a iz njegovih mješovitih konta proizlazi dobitak i gubitak.

Ivo Spremić, »Polazišta o bilanciranju u djelima Benedikta Kotruljevića.« (375-383).

Problematika bilanciranja predstavlja središnje pitanje čitavog računovodstva pa joj je Kotruljević posvetio XIII. poglavlje svoga najpoznatijeg djela. No, njegova polazišta o bilanciranju očituju se i u ukupnom sadržaju, a posebno u raspravi o opreznosti, koja se, kao trgovačko načelo, neopravdano pripisivala J. Savaryu. U svezi bilanciranja Kotruljević razmatra tečajne razlike, formiranje i realnost glavnice te odnos poslovanja (dobitka i gubitka) na glavicu. Kotruljevićev zahtjev da dobitke i gubitke treba prenijeti na račun glavnice, koja se time povećava ili smanjuje, teorijski i praktično je i danas aktualan u bilanci tvrtke.

Stjepan Čosić

Maren M. Frejdenberg, *Židovi na Balkanu*. Moskva-Jeruzalem: Textbooks of the Jewish University, 1996 (5756), 239 str.

Mnogo je pisano o narodu čijoj je povijesti ritam davala stalna prijetnja izgonom i mōra pogromom i pljačkom, od prvih godina raseljenosti nakon drugog razaranja hrama 70. godine

poslije Krista do traumatičnog holokausta u drugom svjetskom ratu. Mnogo je pisano o segregaciji Židova, koja se začela u pokrštenim područjima i širila zajedno sa širenjem kršćanstva među europskim i mediteranskim narodima, o »svetom ratu« protiv nevjernika, prisilnom pokrštanju, papinskim bulama, no u globalnoj povijesti izraelskog naroda balkanska područja ostala su prilično zanemarena. Židovi na Balkanu spominju se tek fragmentarno, a sustavniji pregledi posvećeni su najčešće dubrovačkoj i solunskoj židovskoj zajednici.

U geografskom, povijesnom, kulturnom, u svakom pogledu područje Balkanskog poluotoka vrlo je raznoliko. U svakoj njegovoj subregiji židovstvo se razvijalo na svoj način. U slovenskim kneževinama najzapadnijim predjelima poluotoka, Židovi su se pojavili već koncem 13. stoljeća, no zadržali su se samo dvjesto godina, jer su već oko 1500. godine od tamo prognani. Međutim, u ta dva stoljeća svoga boravka razvili su živu trgovačku i osobito bankarsku djelatnost kakvoj je teško naći analogiju u susjednim državama. Na jadranskoj obali Židovi se naseljavaju pojedinačno ili u skupinama i ostaju stoljećima, do dolaska Napoleonove vojske. Židovi koji su se naselili u unutrašnjosti poluotoka, u srpskim i bosanskim zemljama, preuzimali su nadzor nad karavanama koje su iz zabačenih balkanskih krajeva raznosile robu po europskim tržištima.

Sve razlike između Mletačke Republike, Osmanskog i Austrijskog Carstva utjecale su na različitost životnih uvjeta Židova koje je sudbina dovela u te prostore. No, uza sve razlike i proturječja, uvijek su se sučeljavali s istim problemima - kako se spasiti od izгона, pogroma, zabrana.

Sustavnošću vrsnog povjesničara M. Frejdenberg prati i Židove koji su stalno nastanjeni po gradovima i one koji su se u njemu samo privremeno zadržavali, najčešće po trgovačkom poslu, zanima ga koja su im bila zanimanja, kakvim su se obrtima bavili, kako su razvijali svoju trgovinu, kakve su naravi bila njihova